

ALİ EL-VEHBİ ET-TRABZONÎ / ALİ B. MUSTAFA ET-TRABZONÎ VE ESERLERİ

Ahmet Cevdet KARACA*

Kaynaklarda müellifin hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır. Katalog kayıtlarında vefat tarihi 1303/1886 olarak verilmiştir. Kataloglarda Ali b. Mustafa et-Trabzonî ve Ali el-Vehbi et-Trabzonî şeklinde iki isme rastlanmaktadır. Bu kayıtlarda her ikisinin vefat tarihi de 1303/1886 olarak verilmiştir. Eserlerini telif tarihleri de birbirine yakındır. Ancak eserlerin dibâçelerinde künyeleri Ali b. Mustafa et-Trabzonî ve Ali el-Vehbi et-Trabzonî şeklinde geçmektedir. Bunların aynı kişi oldukları düşünülmektedir. Daha önce yapılan bir çalışmada da aynı kişi olma ihtimallerinden bahsedilmekle birlikte yeterli kanıt olmadığından farklı başlıklar altında incelenmişlerdir.¹ Ancak Konya İl Halk Kütüphanesi, nr. 3542/8, vr. 71b-73a'da bulunan bir risalenin mukaddimesinde müellif kendinden Ali b. Mustafa et-Trabzonî diye bahsederken Serlevhada müellif adı Ali el-Vehbi diye verilmektedir. Bu durum aynı kişiler olduğuna işaret etmektedir.

Eserleri

1. *Risâle fi ismi't-tafdîl*

Arapça gramerle ilgili bir eserdir. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, nr. AUE_00165'te 6 sahifelik matbu bir nüshası mevcuttur. Basım yeri ve tarihi belli değildir. Ancak hatimede eserin 1277'de yazıldığı ifade edilmektedir. Müellif mukaddimede künyesini Ali el-Vehbi et-Trabzonî şeklinde vermektedir. Aynı baskının Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü nr.06008'de bir nüshası daha vardır. Eserin sayfa kenarlarında Kasım el-Kayserî'nin haşiyesi vardır.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 1641/3'de bir yazma nüshası vardır. Eser ve müellif adı başlıkta, "Risâle-i ismi't-tafdîl li Ali el-Vehbi et-Trabzonî" diye geçmektedir. Risale 15b-20a varakları arasındadır. Hatimede eserin 1277 senesinde telif edildiği kayıtlıdır. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, nr. 2730'da, 1297/1878 yılında istinsah edilen 4 varaklık başka bir yazma nüshası daha vardır. Yazar ve eser adı başlıkta geçmektedir.

Muhtevası

Bu eser Arapça Gramer konularından İsm-i Tafdil ile alakalıdır. Eserin başlangıç satırları ise şöyledir:

الحمد لله الذي جعل العلماء افضل العالمين * وجعل حبيبه محمدا افضل الانبياء
والمرسلين* وجعل اسم التفضيل نادرا من بين العاملين (وبعده):

* Öğretim Görevlisi, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, ackaraca@trabzon.edu.tr

¹ Süleyman Gür, Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Denemesi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, 5/1: 155-239.

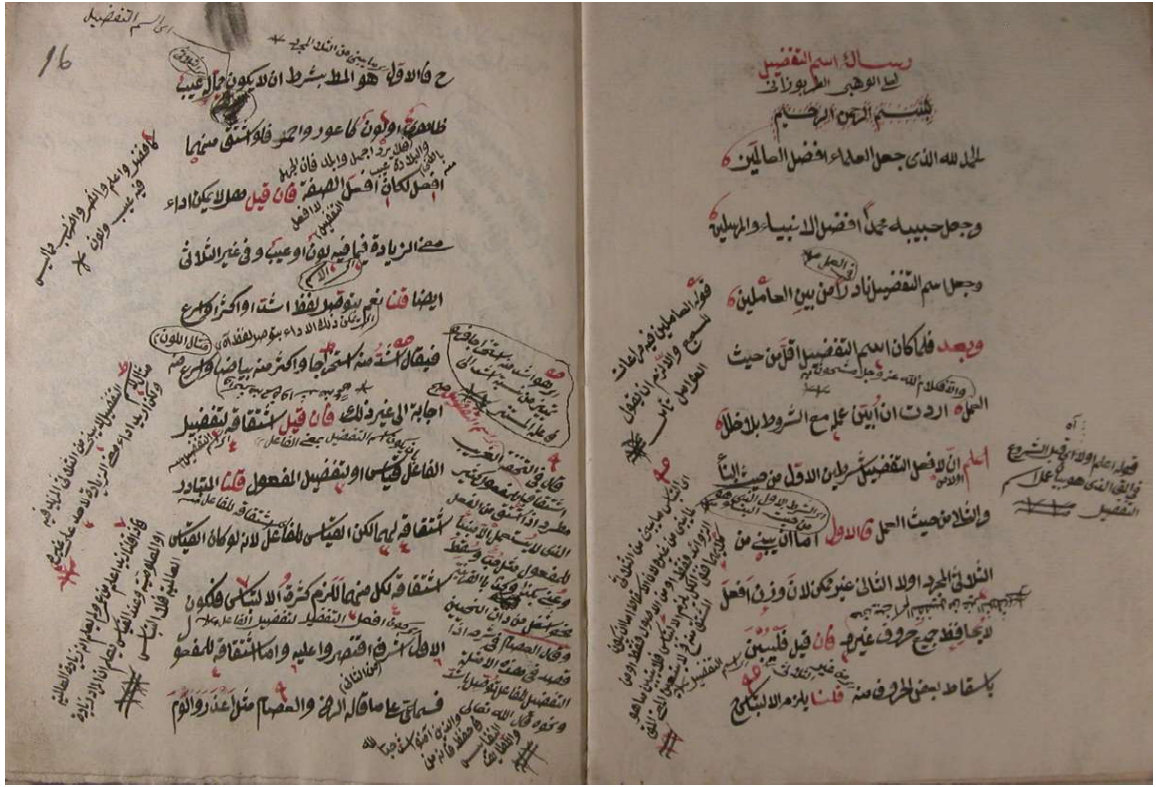
Müellif yukarıdaki besmele hamdele ve salveleden sonra eserin telif sebebini kısaca şöyle ifade etmiştir: İsim-i Tafdilün az kullanılması sebebiyle gerekli şartları göz önünde bulundurarak amel etmesi hususunu açıklamak istedim. Müellif öncelikle İsm-i tafdilün iki şartı olduğunu ifade etmiştir. Bunların da birincisinin binâ ile alakalı, ikincisinin ise amel etmesi ile alakalı olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda hangi fiil türlerinden ism-i tafdil kalıbının türetilbileceği, bunlar dışındaki fiillerin hangi yardımcı fiillerle bu kalıpta kullanılabileceği, mana bakımından ism-i tafdil kalıbına uygun olmayan fiillerin hangileri olduğu, ism-i tafdilde lam-ı tarifi kullanılıp kullanılmadığı yerler, buna göre ism-i tafdile konu olan kelimenin sayı bakımından nasıl geleceği yerler gibi hususları ayrıntılı bir şekilde ele almış, yeri geldikçe bol bol örnek vererek açıklamıştır.

Müellif konuları işlerken geleneksel usulde sıkça kullanılan tartışma yöntemlerinden “fe in kîle / kulnâ” üslûbunu yoğun bir şekilde kullanmış ve konu hakkındaki farklı yaklaşımları da bu şekilde esere almış ve kendi tercihlerini ve değerlendirmelerini de ortaya koymuştur.

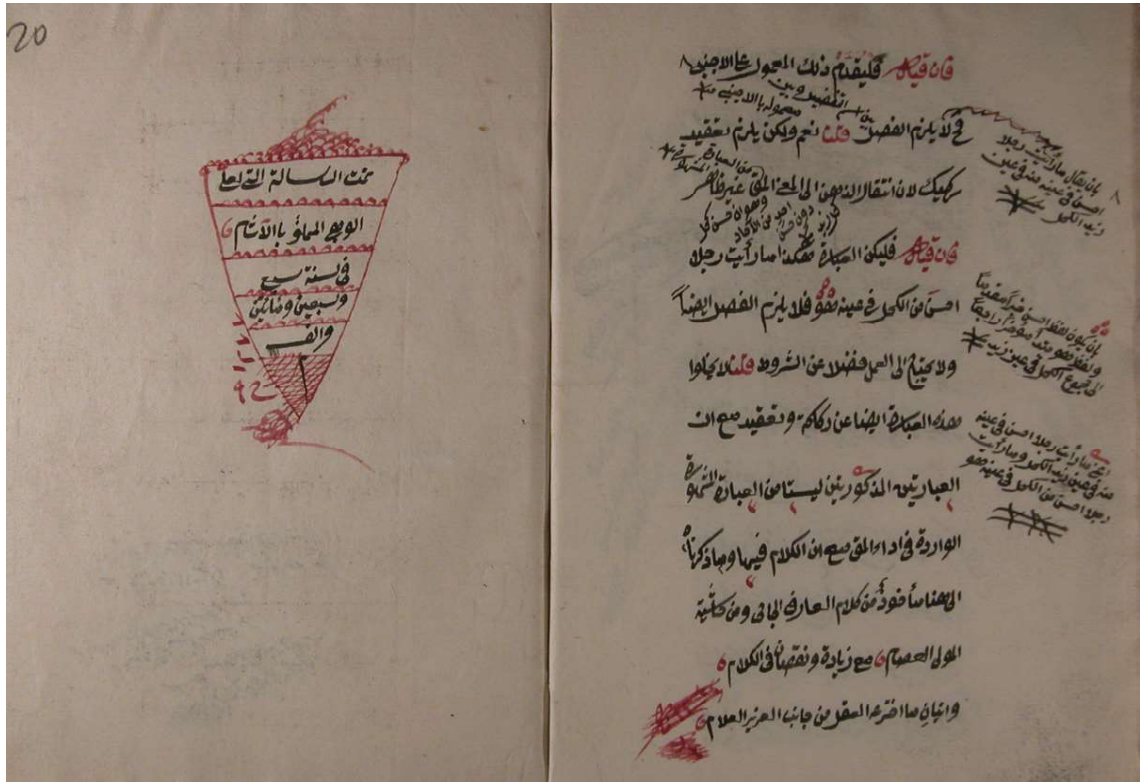
Eserin matbu nüshasının metin kısmında rakamlarla dipnotlar verilmiş ve Kasım el-Kayserî tarafından sayfa kenarlarına bu dipnotlarla ilgili geniş açıklamalar yapılmıştır. Bunlar da metin ile birlikte basılmıştır. Kayserî'nin bu şekilde geniş açıklamalar yapmasının temel nedeni Trabzonî'nin eserini son derece veciz bir üslupla ele almış olmasıdır.

Resim 1: Eserin matbu nüshasının ilk iki sayfası (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, nr. AUE_00165)

Resim 2: Eserin ilk iki sayfası (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 1641/3)

Resim 3: Eserin son iki sayfası (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 1641/3)

2. *Şerhu risâleti'l-yâkûtiye/ Şerhu Risâle fi'l-mukantarât:*

Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi, nr. 9828/1'de 1b-4a varakları arasında bir nüshası vardır. Astronomi ile ilgili Arapça bir risâledir. Bu nüsha katalog fişine sehven Risala fi al muhantarât şeklinde kaydedilmiştir. Zahriyede eser için Risâle fi'l-mukantarât ismi kullanılmaktadır. Yazar kendisini Ali b. Mustafa et-Trabûzânî diye tanıtmaktadır. Bu nüshanın telif ya da istinsah tarihi yoktur.

Konya İl Halk Kütüphanesi, nr. 3542/8, vr. 71b-73a'da başka bir nüshası daha vardır. Serlevhada eser ve müellif adı "Risâletü'l-Mukantarât li Ali el-Vehbi" diye geçmektedir. Mukaddimede ise yazar adı Ali b. Mustafa et-Trabûzânî şeklinde geçmektedir.

Yine, Konya İl Halk Kütüphanesi nr. 150/2, vr. 23b-26b'de Mustafa b. Harpûtî Ömer Efendi tarafından istinsah edilen Şerhu Risâleti'l-Bakûniye fi'l-Mukantarât şeklinde kayıtlı başka bir nüshası daha vardır. Anlaşılan o ki görevli tarafından "Yâkûtiye" yerine hataen "Bakûniye" yazılmıştır. Bu risalenin sonunda, mecmuanın 26b ve 27a varağından itibaren Mustafa Asım Efendi el-Aksekivî tarafından Ali Vehbi'nin risalesine fevaid kabilinden yazılan başka bir risale yer almaktadır.

Muhtevası

Bu eser müellifin tabiri ile "ilm-i evkât" ile alakalıdır. Eserin başlangıç satırları ise şöyledir:

الحمد لمن له الحمد في آلائه والصلوة والسلام على من هو صاحب الشريعة بالآيات و بيناته
وعلى اله الذين عرفوها باسانيد صحيحاته وبعد...

Müellif, eserin mukaddimesinde bu risaleyi yazmadaki gayesini "astronomi ile alakalı Yâkûtiye risalesi son derece veciz bir risale olunca ondaki bazı kapalılıkları açıklamak ve anlaşılmasını kolaylaştırmak üzere bu eseri şerh etmek" şeklinde özetlemektedir. Çünkü ona göre ilm-i evkât herkes için lazım olan bir ilim olmasına rağmen tabirlerinin zorluğu sebebiyle insanlar ondan istifade edememektedir. O da bu alanda duyulan ihtiyaca cevap vermek üzere bu risaleyi yazdığını ifade etmektedir.

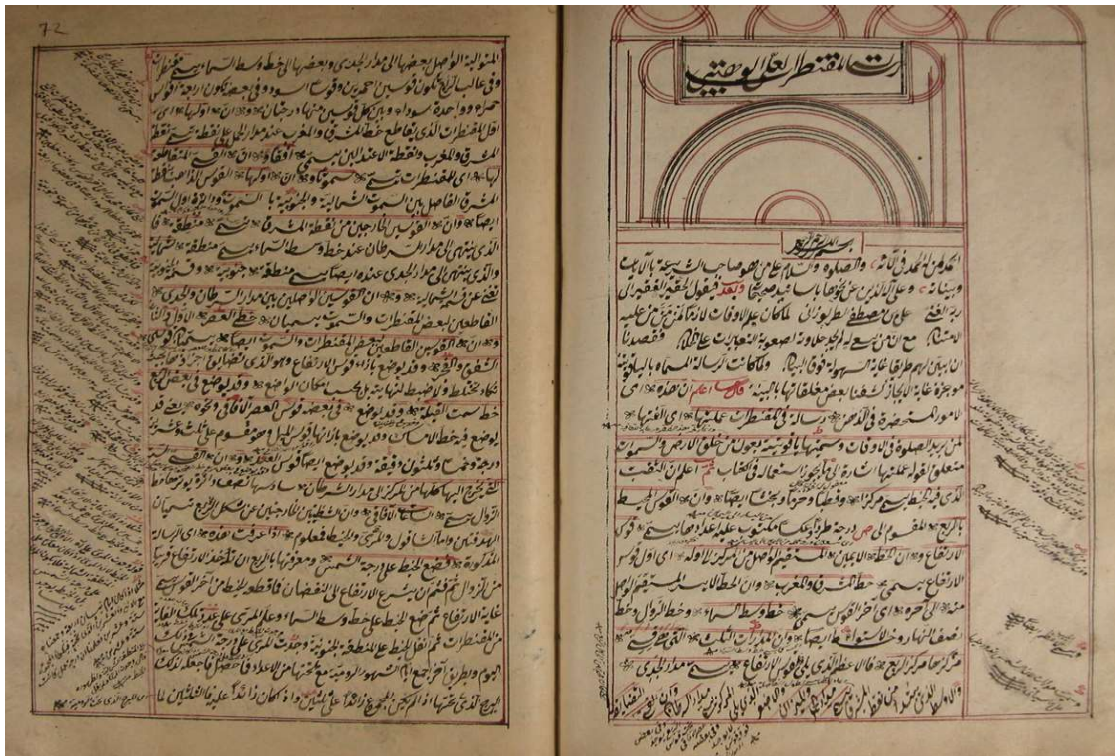
Ana metinde eserin asıl müellifi eserini isimlendirme sürecini şöyle ifade etmektedir: " Bu meseleler, insanın zihnine Risale fi'l-Mukantarât ismini getirmekle beraber ben namaz vakitlerini bilmek isteyen kimseleri göz önüne alarak Yâkûtiyye olarak isimlendirdim."

Rub'-ı mukantarât adlı astronomi aletinin geometrik, trigonometrik, astronomik özellikleri ile kullanılmasından bahseden bu eserde metnin içerisinde yazılan harfler vasıtasıyla eserin derkenarında çeşitli açıklama notları düşülmüştür.

Müellif mukaddimede Yakutiyye isimli esere şerh yazdığını ifade etmekle beraber, bu eserin müellifinin kim olduğuna dair bir bilgi vermemekte, yapılan araştırmalarda da tarafımızdan ana metnin müellifinin kim olduğu tespit edilememiştir.

Resim 4: Eserin ilk iki sayfası (Konya Karatay Yusufpaşa Kütüphanesi, nr. 9828/1)

Resim 5: Eserin ilk iki sayfası (Konya İl Halk Kütüphanesi, nr. 3542/8)

Resim 6: Eserin son sayfası (Konya İl Halk Kütüphanesi nr. 150/2)

3. Hediye-tü'l-ihvân

Astronomi ile alakalı Arapça bir risaledir. Konya Karatay Yusufpaşa Kütüphanesi'nde nr. 9828/2, vr. 4b-11b bir nüshası mevcuttur. Bu nüshanın mukaddimesinde müellif künyesini Ali el-Vehbi el-marûf bi't-Trabûzânî olarak vermiştir. Yine burada müellif eseri bizzat kendisi *Hediye-tü'l-ihvân* şeklinde isimlendirdiğinden bahsetmektedir. Ayrıca burada, daha önce *Risâletü'l-kifâye fi'r-rub'i'l-müceyyeb*² isimli bir eser telif ettiğinden söz etmekte ve bu çalışmayı onu şerh etmek için yaptığını zikretmektedir. Dolayısıyla bu eser önceki risâlesinin şerhidir. Bu nüshanın hâtimesinde müellifin eseri yazdığı tarih hicri 1270 olarak belirtilmektedir. Eseri yazım tarihinden 3 yıl sonra 1273 yılında Ubeydullah isimli bir zat tarafından bu nüsha istinsah edilmiştir. Bu risalenin devamında yine bir sayfalık irtifa-i mukantarata dair Ali el-Vehbi imzalı bir risale vardır.

Konya İl Halk Kütüphanesi nr. 150/4, vr. 28b-33b'de bir nüshası daha var. Başlıkta eser adı "Risâle-i Hediye-tü'l-ihvân ale'l-kifâye" şeklinde verilmiştir. Bu risalenin ardından varak 34a'da "Hâtîme-i risâle-i kifâye ale'l-müceyyeb li Aksekivî Asım Efendi" ismiyle yine Asım Efendi'nin müellifin Kifâye isimli muhtasar eserine bir hatimesinin yer aldığı görülmektedir. Eserin Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, nr. 1309/15'de 153b-160a varakları arasında başka bir nüshası daha vardır.

² Yapılan araştırmalara rağmen müellifin bahsettiği bu muhtasar eserin müstakil metnine ulaşılamamıştır.

Muhtevası

Bu eser astronomi ile alakalıdır. Eserin başlangıç satırları ise şöyledir:

الحمد لمن حام في ادراكه اقهام اولى النّها وعجز الواصفون عن وصفه بكمالاته وصفاته العلى
والصلوة على من هو صاحب الشفاعة الكبرى وعلى آله الذين هم نجوم الاهتداء ومصاييح الاقتداء
وبعد فيقول الفقير الى رحمة ربّه القدير على الوهبي المعروف بطربوزانى...

Müellif bu girişten sonra daha önce telif ettiği muhtasar risalesindeki kapalı noktaları açıklamak ve insanların daha kolay bir şekilde meseleleri anlamalarını sağlamak için bu eseri yazdığını ifade etmektedir. Eserde genelde İslam dünyasında özeld de Osmanlı alimlerinde yaygın bir şekilde kullanılan astronomi aleti rub‘u’l-müceyyebin yapısal özelliklerinden bahsetmektedir. Eserde, güneş, ay ve diğer gök cisimlerini gözlemleyerek bu alet yardımıyla zaman hesaplamalarının nasıl yapılacağı, böylelikle namaz vakitlerinin ve kıblenin nasıl belirleneceğinin anlatılmasının yanı sıra taşınabilir bir hesap cetveli olan bu alet ile geometrik orantılar, matematiksel bağıntıların hesaplanmasında da nasıl kullanılacağı anlatılmaktadır.

Burada tanıtılan eserlerinden yola çıkarak müellifin astronomi, matematik ve geometri ilimlerinde ileri derecede bilgi sahibi olduğu ve alana dair kavramlara hakim olduğu anlaşılmaktadır. Konuların daha iyi anlaşılması için eserlerin içerisinde çeşitli tablo ve şemaların yer aldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca müellifin eserlerindeki mukaddimelerde, o dönemde bu alana dair yazılan eserlerdeki dini motivasyonun izleri görülmektedir.

Resim 7: Eserin ilk iki sayfası (Konya Karatay Yusufağa Kütüphanesi nr. 9828/2)

Resim 8: Eserin ilk iki sayfası (Konya İl Halk Kütüphanesi nr. 150/4)

Kaynakça

- Ali el-Vehbi et-Trabzonî. *Risâle fi ismi 'l-ihvân*. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, nr. AUE_00165.
- Ali el-Vehbi et-Trabzonî. *Hediyetü'l-ihvân*. Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi'nde nr. 9828/2.
- Ali el-Vehbi et-Trabzonî. *Şerhu risâleti'l-yâkûtiye/ Şerhu Risâle fi'l-mukantarat*. Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi, nr. 9828/1.
- Gür, Süleyman. Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Denemesi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2018, 5/1: 155-239.
- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. <https://portal.yek.gov.tr/>.